1. ŽINIASKLAIDOS TURINIO POKYČIAI 2009–2010 METAIS:
1.1. PRASTĖJANTI TURINIO KOKYBĖ, MAŽĖJANTIS SKAIDRUMAS – EKONOMINĖS KRIZĖS PADARINIAI

2009–2010 m. pasaulinė finansų ir ekonomikos krizė turėjo neigiamos įtakos ne tik pasaulinės[1], bet ir Lietuvos žiniasklaidos turiniui ir jo kokybei. Lietuvos Respublikos Seimas 2009 metų išvakarėse priėmė Pridėtinės vertės mokesčio įstatymo pakeitimus[2], panaikinusius ilgą laiką periodiniams leidiniams (spaudai) galiojusį lengvatinį 5 proc. PVM tarifą. Nuo neigiamų ekonominių pasekmių neišgelbėjo ir beveik du kartus didesnė valstybės parama kultūrinei ir šviečiamajai žiniasklaidai, skiriama per Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondą (2009 m. parama buvo beveik 12 mln. Lt). 2009 m. pradžioje dėl naujos mokesčių politikos buvo stabdoma laikraščių ir žurnalų leidyba, masiškai atleidinėjami žurnalistai, kiti visuomenės informavimo priemonių darbuotojai. Mažėjo prenumeratorių skaičius, išlikę laikraščiai ir žurnalai brango, krito jų pardavimų apimtys. Padaugėjo užsakomosios žiniasklaidos, prastėjo bendra jos kokybė.[3]

1.2. SPAUDOS TUŠTĖJIMO METAS ARBA KODĖL GELSTA LAPAI?

2009 m. pirmąjį pusmetį lengvatinį 9 proc. tarifą nuspręsta taikyti tik knygoms ir neperiodiniams informaciniams leidiniams. Vėliau ši lengvata minėtiems leidiniams buvo pratęsta iki 2010 m. gruodžio 31 d., taip pat liko ir aktualioje nuo 2010-12-18 Pridėtinės vertės mokesčio įstatymo redakcijoje. 2010-ųjų lapkritį leidėjai sužinojo, kad nuo 2011-ųjų Lietuvos paštas 40 proc. didina spaudos leidinių pristatymo kainą, – pirmą kartą per 20 Lietuvos nepriklausomybės metų ji viršijo leidinio savikainą. Nacionalinės rajonų ir miesto laikraščių leidėjų asociacijos direktorė Rasa Navickienė pateikė detalesnius duomenis: mažųjų rajoninių leidinių (iki 16 p.) platinimo įkainiai kaimo sektoriuje vidutiniškai padidėjo 71 proc., o miesto – 51 proc.[4] Jei būtų sudaromas *2009*-ųjų metų žiniasklaidos „sunkmečio“ kalendorius, jis atrodytų maždaug taip:

Sausis	„Lietuvos rytas“ mažina priedų kiekį: 3 dienas laikraštis bus vienos dalies ir 3 dienas išeis su žurnalais (iki tol laikraštis priedus turėjo kasdien). Regioniniai priedai „Sostinė“ ir „Laikinoji sostinė“ išeis tik kartą per savaitę. Keičiasi ir leidinių kaina, peržiūrima darbuotojų sudėtis. Kaune, kur leidžiama „Laikinoji sostinė”, atleista apie pusė darbuotojų – 18 žmonių.
	UAB „Ekspress leidyba“, priklausanti estų žiniasklaidos grupei „Ekspress Grupp“, nutraukia žurnalo „Sveika!“ (tiražas 10000 egz.) leidybą. Sausio 20 d. – paskutinis žurnalo numeris.

[1] C. Fajado, H. Swain. „Crisis in European journalism“, www.cafebabel.com, 2009-07-15.
[2] Žr. Pridėtinės vertės mokesčio įstatymo 2, 19, 51, 56, 58, 91, 125[1] straipsnių pakeitimo ir 125[1] straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymą Nr. XI-114 (Žin., 2008, Nr. 149-6034).
[3] M. Jackevičius. „Žiniasklaidą smaugė ir krizė, ir valdžia“, www.delfi.lt, 2010-12-09.
[4] „Aptarti AB Lietuvos pašto taikomi spaudos leidinių platinimo įkainiai”, „Seimo kronika”, 2010 m. gruodis, Nr. 10/382.

	Bendrovė „Neo-Press“, valdoma koncerno „MG Baltic“, nutraukia žurnalo „Istorijos“ (tiražas 12000-13000 egz.) leidybą.
	UAB „Lietuvos spauda“, priklausančios Suomijos „Sanoma“ grupei, Vilniaus agentūra uždaro 42 nerentabilias prekybos vietas: 39 „Lietuvos spaudos“ kioskus ir 3 „R-kiosk“ mini parduotuves. Iš viso „Lietuvos spauda“ valdo 296 kioskus ir 24 parduotuves, platina apie 500 pavadinimų spaudos leidinių.
Vasaris	Dienraštis „Respublika“ atleidžia dalį darbuotojų.
Balandis	Dienraštis „Lietuvos rytas“ nebespausdina žurnalinių priedų „Krepšinis“ ir „Savaitgalis“. Priedas „Vartai“ iš žurnalo formato vėl tapo laikraštiniu. Atitinkamai atpigo (nuo 3,99 Lt iki 2,99 Lt) antradienio ir penktadienio „Lietuvos ryto“ laikraštis. Nutarta atleisti 10 darbuotojų, mažinti atlyginimus.
	Bendrovei „Santa“, 2008-ųjų lapkritį išleidusiai pirmąjį lietuvišką žurnalo „Playboy“ numerį, iškelta bankroto byla. Teisė leisti šį žurnalą suteikta koncernui „MG Baltic“.
	Leidyba ir didmenine prekyba knygomis užsiimanti bendrovė „Mūsų knyga“ savo darbuotojų skaičių nutarė sumažinti beveik 80 procentų – nuo 108 iki 25.
	Klaipėdos spaustuvė „Diena Media Print“, priklausanti koncernui „Hermis Capital“, dėl skolų atsisakė teikti paslaugas keliems iki šiol spausdintiems leidiniams („Panevėžio sekundė“, „Litovskij kurjer“, „Valstiečių laikraštis“, kt.).
	UAB „Balsas.lt“ įsigijo laikraštį „Akistata“ (tiražas 13000 egz.) – vieną seniausių Lietuvoje kriminalinių leidinių. „Akistatos“ vyriausiojo redaktoriaus Vytauto Žutauto teigimu, leidėjų pasikeitimas labai naudingas: „Tai sustiprins dienraštį ir sugrąžins populiarumą. Su šiais sunkumais „Akistata“ susidūrė Andriaus Kubiliaus vyriausybei priėmus įstatymą – žiniasklaidai pakelti PVM nuo 5 iki 19 proc.“.
Gegužė	Klaipėdos spaustuvė „Diena Media Print“, priklausanti koncernui „Hermis Capital“, prislėgta skolų paskelbė bankrotą.
	Pasikeitė sudėtingoje finansinėje situacijoje atsidūrusio regioninio dienraščio „Panevėžio balsas“ savininkas. Jį iš leidybos bendrovės „ALRO Media“, valdančios „Kupiškio žinias“, „Pasvalio balsą“, įsigijo buvęs Anykščių meras ir prezidento Valdo Adamkaus patarėjas Darius Gudelis. Šių pokyčių pasekmė – darbuotojų ir atlyginimų mažinimas. Todėl Lietuvos žurnalistų sąjungos (LŽS) Kaune įsikūrusio regioninės žiniasklaidos ir žemės ūkio klubo nariai nutarė simboliškai paremti sunkioje situacijoje atsidūrusius kolegas iš Panevėžio. 500 litų bus skirti labiausiai pinigų stokojančiam žurnalistui arba LŽS nario mokesčiui padengti.
	UAB „Jungtiniai leidiniai“ stabdo žurnalų „Deko“ ir „TM“ („Technika mums“) leidybą. Žurnalų prenumeratoriams siūloma piniginė kompensacija arba žurnalo „Cosmopolitan“ prenumerata.
	UAB „Balsas.lt“ įsigijo pirmąjį Lietuvoje nepriklausomą žurnalą moterims „Ieva“ (tiražas 10000 egz.). Žurnalą leidžianti leidybos grupė įmonė „Naujoji Ieva“ susidūrė su finansiniais sunkumais 2008 m. pabaigoje.
Birželis	„Snoro“ grupės įmonė „Snoras Media investicijos“ perka 34 proc. „Lietuvos ryto“ akcijų ir tampa pagrindine įmonės akcininke.
Liepa	UAB „Žurnalų leidybos grupė“ nutraukia paauglėms skirto žurnalo „Top Girl“ (tiražas 12000–13000 egz.) leidybą.
	Savaitraščio „The Baltic Times“, leidžiamo anglų kalba aštuoniose Baltijos šalyse, žurnalistai išplatino pranešimą, kuriame teigia paliekantys leidinį, nes keletą mėnesių negauna algų ir verčiami rašyti palankius užsakomuosius straipsnius.
	Bendrovei „LRI grupė“, priklausančiai UAB „Laisvos reklamos idėjos“, iškelta bankroto byla. Bendrovė leido nišinius leidinius „Veiklos kryptis“, „Karjeros gidas“ ir „Europos ritmu“. 2008 metų pabaigoje „LRI grupė“ nutraukė nemokamo laikraščio „Miesto žinios“ leidybą.
	Iš Kaune įsikūrusios spaustuvės „Aušra“ nuo liepos 13 d. atleidžiami 29 darbuotojai. Spaustuvė veikia nuo 1948-ųjų, 2003 m. „Aušra“ tapo koncerno „Achemos grupė“ dalimi.
	Nutraukiama žurnalo moterims „Lilit“ leidyba.
Rugpjūtis	UAB „Veido periodikos leidykla“ atleidžia 10 darbuotojų. Nuo 2008-ųjų sausio iš viso atleista apie 20 žmonių. Liekantiesiems dirbti mažinami atlyginimai. UAB „Veido“ periodikos leidyklos“ leidėjas Algimantas Šindeikis neatmeta galimybės, kad metų pabaigoje leidykloje dirbančių darbuotojų darbo užmokestis vidutiniškai sieks pusę to, kuris buvo metų pradžioje.
Rugsėjis	Iš Kaune įsikūrusios spaustuvės „Aušra“ nuo rugsėjo 14 d. atleidžiama 13 darbuotojų.
	Konkurencijos tarnyba „Alma Littera“ grupei leido įsigyti „Baltų lankų“ knygynų tinklą, kurį

	sudaro 4 knygynai Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Šiaulių „Akropolio" prekybos centruose. „Alma Littera" grupė valdo knygynų tinklą „Pegasas" ir knygų parduotuvę internete „Knygų klubas".
Spalis	Nuo spalio 5 d. nemokamas laikraštis „15min" leidžiamas tik tris kartus per savaitę – pirmadienį, trečiadienį ir penktadienį, bet 40 proc. didesniu tiražu – 90000 egz. Iki tol, išskyrus vasarą, laikraštis buvo leidžiamas visomis darbo dienomis 65000 egz. tiražu. Bendras savaitinis leidinio kopijų skaičius sumažės nuo 325 tūkst. iki 270 tūkst.
Gruodis	Dienraštis „Vilniaus diena" atsisako pirmadieninių numerių, bet trečdaliu didina tiražą antradieniais–šeštadieniais.

2010-ieji metai rodo geresnes tendencijas. Šių metų kalendorius būtų žymiai trumpesnis:

Vasaris	„Lietuvos rytas" atleidžia kelias dešimtis darbuotojų – žurnalistų, techninių bei kitų darbuotojų.
	UAB „Ekspress leidyba" nutraukia žurnalo „Klubas" leidybą – vasarį pasirodo paskutinis savaitraščio numeris.
	„Lietuvos ryto" antrinė bendrovė „Ekstra" nutraukia žurnalų „Ekstra" ir „Ekstra mergina" leidybą. Savaitraščio „Ekstra" prenumeratoriams siūlomas kompensavimo būdas. Daliai iš 23 bendrovės darbuotojų bus pasiūlytas darbas kitose „Lietuvos ryto" įmonėse, kiti bus atleisti.
Balandis	UAB „Ekspress leidyba" ir JAV leidybos kompanija „Hearst Corporation" pasirašo sutartį, suteikiančią „Ekspress leidybai" teisę penkerius metus Lietuvoje leisti moterims skirtą žurnalą „Cosmopolitan". Iki šiol šį žurnalą pagal licenciją Lietuvoje leido UAB „Jungtiniai leidiniai".
	Sujungti „Žurnalų leidybos grupės" leidiniai „Edita" ir „Geri patarimai" ir nuo šiol leidžiami kartu „Edita + Geri patarimai" pavadinimu.
Gruodis	Bendrovė „Balsas.lt leidiniai" iš bendrovės „ŽIA Valda" įsigijo laikraščių „Valstiečių laikraštis" ir „Gimtasis kraštas" kontrolinių akcijų paketus.

2009 m. mažėjo ir laikraščių skaičius, ir tiražas: palyginti su 2008 m. jų buvo išleista 30 pavadinimų mažiau, o tiražas sumažėjo penktadaliu. Žurnalų tiražas sumažėjo 13 proc. Rinkos tyrimų ir konsultacijų bendrovės „TNS LT" duomenimis, reklamos plotas laikraščiuose sumažėjo 28,2 proc., žurnaluose – 31,5 proc. O apskritai 2009 m. reklamos rinka žiniasklaidos priemonėse viršijo pesimistines prognozes – nukrito iki 2004 metų lygio, t. y. sumažėjo 39,2 proc. Panašios tendencijos vyravo ir knygų leidyboje: knygų ir brošiūrų skaičius sumažėjo 13 proc., o tiražas 1,1 mln. egzempliorių (t. y. 16 proc.) mažesnis, palyginti su 2008 metais. Vidutinis knygų tiražas 2010 metais krito iki 1,5 tūkst. egzempliorių (1990 m. – 11 tūkst., 2000 m. – 2,6 tūkst. egz.).

Lietuvos marketingo asociacijos 2010 m. balandžio 19 d. išplatintame pranešime „Marketingo specialistai – už leidinių tiražo auditą" konstatuojama, kad reklamos planuotojų „pasitikėjimą leidiniais labai padidintų reguliariai atliekamas jų tiražo auditas. Tai patvirtino beveik 97 proc. apklaustųjų". Be to, svarbus įrankis planuojant reklamą yra ir tiražo santykis su

skaitomumu, kuris Europos ir pasaulio šalyse svyruoja nuo 2 iki 5. Kai kurių Lietuvos leidinių šis skaičius (žr. 1 lentelę) yra gerokai didesnis ir suponuoja nuomonę apie netinkamai vykdomus spaudos tyrimus.

1 lentelė

Laikraštis	Vidutinis skelbiamas tiražas darbo dienomis, tūkst.	Vidutinė skaitytojų auditorija, tūkst. (pagal TNS)	Santykis
15 min	68	314,3	4,6
Lietuvos rytas	45	508	11,3
Respublika	24	221,3	9,2
Lietuvos žinios	20	87,1	4,4
Kauno diena	22	120,4	5,5
Vilniaus diena	11	36,1	3,3
Verslo žinios	8,7	76,5	8,8

Nors ilgus metus leidinių auditavimo tvarka buvo įstrigusi lyg tarp girnų, š. m. sausio 18 d. Kultūros ministerija parengė ir pateikė derinti suinteresuotoms institucijoms ir visuomenei ministro įsakymo „Dėl vietinių, regioninių ir nacionalinių laikraščių, žurnalų, išskyrus tuos, kurių tiražas mažesnis negu 500 egzempliorių ir (arba) kuriuose nespausdinama reklama, tiražo tikrinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ projektą. Projekto baigiamosiose nuostatose pažymima, kad asmenys, nesilaikantys tvarkos apraše nustatytų reikalavimų, atsako įstatymų nustatyta tvarka ir jiems taikomos teisės aktuose nustatytos poveikio priemonės. Kadangi iki šiol kai kurios žiniasklaidos priemonės, pretenduojančios į valstybės paramą ar ketindamos dalyvauti viešuosiuose konkursuose, tiražo duomenis pateikdavo pačios, būtų tikslinga, kad ir kituose teisės aktuose (pvz., Valstybės teikiamos dalinės finansinės paramos kultūriniams ir švietiamiesiems projektams pagal Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondui pateiktas paraiškas bendruosiuose konkursų nuostatuose), įsigaliojus kultūros ministro įsakymui, atsirastų apribojimai pareiškėjams, nepateikusiems tiražo duomenų.

2008 m. iš laikraščių leidybos surinkta 18,9 mln. Lt PVM, 2009 m. – 16,4 mln. Lt. Iš žurnalų leidybos 2008 m. surinkta 7,8 mln. Lt, 2009 m. – 9 mln. Lt.[5] Tačiau pastarasis rodiklis – 9 mln. Lt – veikiausiai susijęs ne su mokesčių reforma, bet su didėjančia žurnalų pasiūla, kuri pastebima ne vienerius metus (žr. 1 diagramą 11 psl.). Vadinasi, konkrečiu atveju reikia kalbėti ne apie 1,2 mln. Lt naudą, bet apie 1,3 mln. Lt nuostolį. Daug sunkiau yra suskaičiuoti tuos praradimus, kurie neturi piniginės vertės išraiškos.

1 diagrama

[5] A. Lėka „PVM lengvatų panaikinimo padariniai – kitokie nei tikėtasi“, „Veidas“, 2010 m. sausio 25 d., Nr. 4.

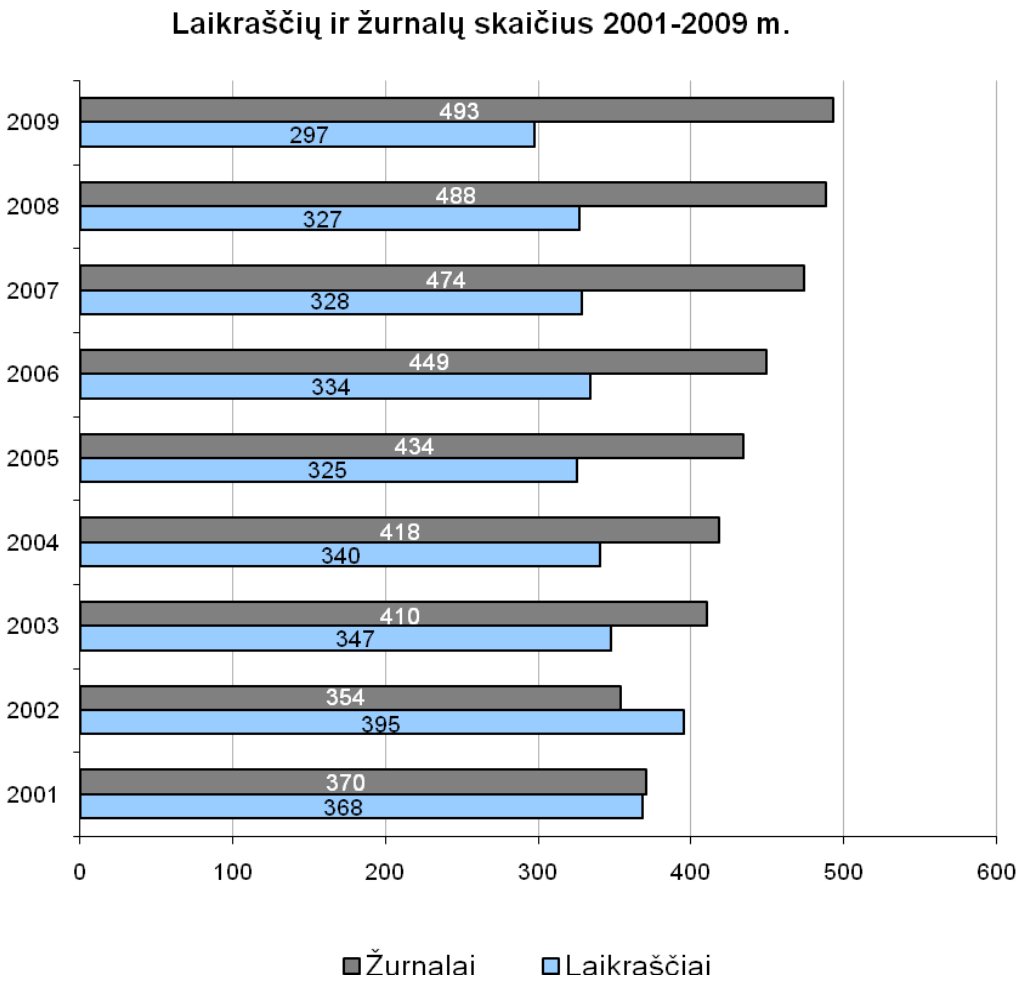

Lietuvos leidėjų asociacijos duomenimis, per 2009 metų pirmąjį pusmetį spaudai rengiamų leidinių ir vadovėlių sumažėjo vidutiniškai 51 proc., leidyklos atleido vidutiniškai 25 proc. darbuotojų. 2009 m. bibliotekų fondams skirta 2,4 mln. Lt (2008 m. – 8,6 mln. Lt), t. y. mažiau nei litas vienam gyventojui (Skandinavijos šalyse – apie 30–40 Lt). Panaikintas vienintelis lietuvių literatūros centras „Lietuviškos knygos", panaikintos lietuvių literatūros sklaidos ir populiarinimo dalinio finansavimo programa, Nacionalinės paramos programa smulkiam verslui, kuri suteikdavo galimybę pristatyti užsienio šalyse lietuvišką knygą ir poligrafiją, vienintelė skaitymo skatinimo programa, taip pat skaitymo skatinimo projektų dalinis finansavimas. Lietuvos literatūros vertėjų sąjunga akcentavo neadekvačius mokesčius autoriams, netinkamą jų socialinę apsaugą: 2009 m. autorinis atlyginimas buvo apmokestintas valstybiniu socialinio draudimo mokesčiu ir privalomuoju sveikatos draudimo mokesčiu leidėjui ir autoriui, – bendra mokesčių našta padidėjo nuo 0 iki 17 proc., o 2010 metais – beveik iki 40 procentų. Knygų leidėjų manymu, „projektas „Vilnius – Pasaulio knygų sostinė 2012" tais metais būtų nesavalaikis (jei ne groteskiškas)", todėl atsisakė dalyvauti jį rengiant. Tačiau 2010 metų gruodį, gal numatant ar jaučiant ekonomikos kilimą, buvo

nutarta, kad Vilnius sieks tapti 2014 metų Pasaulio knygų sostine.

Būtų neobjektyvu ir neteisinga nutylėti gerąsias naujienas iš žiniasklaidos gyvenimo. 2009-aisiais leidybos įmonės, spaustuvės, laikraščiai ir žurnalai ne tik bankrutavo, – radosi ir naujų projektų, tinklalapių, naujų laikraščių bei žurnalų. Taigi būtų galima sudaryti ir analogišką, tiesa, šiek tiek trumpesnį, žiniasklaidos „gerbūvio“ *2009*-ųjų metų kalendorių:

Vasaris	Išleistas pirmasis žurnalo „Simpsonai“ numeris (tiražas 15000 egz.). UAB „Media Incognito“ suderėjo su „Bongo Comics“ teisę lietuvių kalba leisti šį komiksų žurnalą. Leidėjų teigimu, „Simpsonai“ pradžioje bus leidžiamas kas mėnesį, vėliau – kas dvi savaites.
Kovas	UAB „Veido“ periodikos leidykla“ išleido naujus pusmetinius žurnalus – „Computer Bild – Audio video foto“ ir „Computer Bild Mobile“. Leidinių tiražas – 15000 egz. Be to, išleistas žurnalas „Veidas. Istorijos“.
Gegužė	Nuo gegužės 3 d. atnaujinama laikraščio „Klaipėda“ leidyba rusų kalba. „Klaipėda“ rusų kalba išeis kartą per savaitę, kiekvieną pirmadienį. „Klaipėda“ rusų kalba gegužę pasirodys 7 tūkst. vienetų tiražu, vėliau bus spausdinama 5 tūkst. kopijų tiražu. Laikraščio apimtis bus 24 puslapiai.
Birželis	„Respublika“ ėmė leisti naują laikraščio priedą – žurnalą „Sporto žmonės“.
Rugsėjis	Alytaus VšĮ „Media servisas“ pradėjo leisti „Alytaus dienraštį“. Jis leidžiamas darbo dienomis, išskyrus pirmadienį. Naujovė – kai kurie straipsniai parašyti dzūkų tarme.
	UAB „Veido“ periodikos leidykla“ paleido tinklalapį computerbild.lt., skirtą automobilių naujienų ir sporto mėgėjams.
Spalis	„Alma littera“ pradėjo leisti žurnalą lietuvių kalba „National Geographic Lietuva“. „National Geographic“ anglų kalba leidžiamas nuo 1888 metų, dabar pasaulinis šio žurnalo tiražas – apie 8 mln. egzempliorių.
	Pradėtas leisti „The Economist“ ketvirtinis žurnalas „Intelligent Life“ lietuvių kalba. Lietuviškoje „Intelligent Life“ versijoje publikuojami ne tik tarptautinio leidinio straipsniai, bet ir Lietuvos autorių rašiniai. Pastarieji sudaro iki penktadalio žurnalo apimties.
Gruodis	Pasirodė dar vienas naujas leidinys – žurnalas „Būk laimingas“. Patys leidėjai jį apibūdino kaip vienintelį pozityvų gyvenimo būdo žurnalą, kurio kūrėjai siekia keisti įsišaknijusį beviltiškumą, visuotinę depresiją, skatinti žmones mąstyti pozityviai, didinti pasitikėjimą savimi, patiems valdyti savo gyvenimą. Niūrios žinios ir skandalai šiame žurnale nenagrinėjami.
	Gruodžio 23-iąją Tauragėje startavo savaitraštis „Tauragės žinios“. Tai jau trečias Tauragės mieste ir rajone leidžiamas leidinys.